

Malíř, Jiří

Nové cesty lidové strany

In: Malíř, Jiří. *Vývoj liberálního proudu české politiky na Moravě : lidová strana na Moravě do roku 1909*. Vyd. 1. Brno: Universita J.E. Purkyně, 1985, pp. [135]-160

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/122112>

Access Date: 03. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

NOVÉ CESTY LIDOVÉ STRANY

V.

- A. Pozadí volebního postupu lidovců v roce 1907
- B. Prosazení opozičního politického kursu v lidové straně
- C. Sloučení s moravskou pokrokovou stranou
- D. Vyhranění třídněpolitického profilu lidové strany v období po zavedení všeobecného hlasovacího práva

A. Pozadí volebního postupu lidovců v roce 1907

Základním momentem, který se při formování politické linie lidové strany v letech 1907—1909 jevil jako nejdůležitější, byly třídně politické změny v české společnosti spojené s rozšířením volebního práva na Moravě i v celém Předlitavsku a se zostřením třídních bojů, vyvolaných nástupem imperialistického stadia kapitalismu. Zmasovění politického života a dynamičtější vztahy mezi jednotlivými sociálními skupinami obyvatelstva měly za následek nejen zřetelnější vymezení třídních vazeb politických stran na určité sociální vrstvy, ale také odhalení úzké třídní základny dosavadních „všenárodních“ stran. Za této situace lidová strana usilovala o přiblížení se těm skupinám voličů, které dříve tvořily její základnu — k městské i venkovské maloburžoazii. Protože však tyto sociální kategorie obyvatelstva našly politické mluvčí svých třídně specifikovaných zájmů v nových politických stranách, vedla cesta lidové strany k nim většinou pouze přes spolupráci s těmito stranami.

Politické úsilí lidové strany proto po zemských volbách směřovalo k zajištění společného postupu s pokrokaři, agrárníky i sociálními demokraty, v němž lidovci viděli prostředek k udržení svého dosavadního významu v českém politickém táboře a k zajištění výhodnějšího postavení při říšských volbách. Před zahájením zemského sněmu ve dnech 22. a 27. 12. 1906 skutečně k poradám neklerikálních stran lidové, agrární, sociálně demokratické a zástupců pokrokařů došlo, ale jejich jednání nevedla k vytvoření pevnějšího sněmovního seskupení, jak si přáli lidovci.¹ Koncentrační tendence mezi stranami narážely na různost politických a třídních východisek i cílů zúčastněných stran. Předpokládaná součinnost se ukázala být nerealizovatelná jak pro stavovskou politiku agrární strany, která podobně jako sesterská strana v Čechách sledovala úzce stranické cíle, tak zvláště pro třídní rozpory mezi sociálními demokratickými a buržoazními politickými stranami.

¹ J. Malíř, *Pokrokové hnutí II*, s. 108—109. Za lidovce se porad účastnili A. Stránský, V. Šílený a L. Pluhař.

Ke zhoršení vzájemných vztahů mezi lidovou a agrární stranou došlo brzy po zemských volbách. Při volbě předsednictva české poslanecké kurie 28. 12. 1906 agrárníci sice volbou A. Stránského a F. Staňka za místopředsedy napomohli k tomu, aby poslanci národní strany katolické, ač nejpočetnější, nezískali zastoupení v předsednictvu, na druhé straně ale tím, že při volbě předsedy kurie českých poslanců dali přednost staročechu J. Žáčkovi před A. Stránským, vyvolali značnou nevoli lidovců.² Neochota agrárníků ke spolupráci s lidovou stranou pak byla otevřeně přiznána na poradě poslanců českých stran, kterou na 18. 1. 1907 svolal J. Žáček. Ale ani odhodlání strany postupovat ve volbách zcela samostatně neodradilo lidovce od toho, aby se až do samotných voleb nepokoušeli o volební dohodu s agrárníky, třebaže tím ohrožovali svou volební kooperaci s pokrokáři. Hlavním motivem těchto pokusů byly úspěchy, kterých agrární strana dosáhla svou stavovskou politikou právě na úkor lidové strany.³

Původní představy Stránského vedení o protiklerikálním bloku českých stran v čele s lidovou stranou byly brzy po zemských volbách mařeny nejen stavovskou politikou agrární strany, ale hlavně nekompromisním postojem sociální demokracie na zemském sněmu i při volebních přípravách.⁴ Jestliže se proto i mezi pokrokáři, kteří dříve hájili nutnost spolupráce se sociálními demokraty, množily výhrady vůči neochotě sociální demokracie k volebním mesaliancím, o to více se poměr k sociální demokracii vyhrcoval v táboře lidové strany.⁵

Na schůzích lidoveckých organizací byly přijímány rezoluce, volající po volební spolupráci s agrárníky, pokrokáři a národními sociály, která by byla namířena proti klerikálům, ale také proti sociálním demokratům. Tyto hlasy nacházely v ústředí strany příznivé přijetí, i když bylo projevováno jen v zastřené podobě. Stále rezervovanější postoj k sociální demokracii byl zdůvodňován rozdíly mezi sociálním demokratismem a liberalismem, k jehož „renovovanému“ praporu se lidová strana stále hlásila.⁶ Na rozdíl od 90. let, kdy lidovci zatracovali sociální demokracii pro její údajnou národní indiferentnost, nyní vzhledem k pozicím, které sociální demokracie získala, byli nuceni přiznat sociálním demokratům místo v českém politickém životě, o to nebezpečnějšího soupeře v nich však viděli.⁷ Snažili se proto odvést pozornost dělnického hnutí od tříd-

² LN 14, 29. 12. 1906, s. (r); 29. 12. 1906, s. 3.

³ LN 15, 19. 1. 1907, s. 2; 12. 3. 1907, s. 1; 9. 3. 1907, s. 1; 23. 3. 1907, s. 1; Slovo 1, 19. 1. 1907, s. 2.

⁴ Sociální demokraté postavili vlastní kandidatury bez ohledu na ostatní strany ve všech volebních okresech. Rt 23, 12. 3. 1907, s. 1; 4. 5. 1907, s. 2—3.

⁵ O vyhraňování poměru lidové strany k jednotlivým politickým stranám a společenským vrstvám viz blíže J. Malíř, *K vyhraňování třídněpolitického profilu*.

⁶ Tamtéž, pozn. 10.

⁷ Srov. čl. *Československá sociální demokracie*. LN 14, 28. 12. 1906, s. 1: „Proti reakci půjdou svobodomyšlní lidé ještě mnohokrát společně se sociálními demo-

ního boje na pole nacionálního zápasu, a když se jim tyto záměry nedařily, usilovali narůstající politickou váhu sociální demokracie všemožnými způsoby co nejvíce umenšit. Protože nemohli zapřít, že postoje sociální demokracie k národnostní problematice se přiblížily stanoviskům buržoazních politických stran, neváhali tyto postoje znevažovat a očerňovat. V době, kdy se už rozhodlo o volební součinnosti lidové strany s pokrokaři, se výhrady lidovců k sociální demokracii změnily v otevřené přiznání protisociálnědemokratické orientace lidové strany ve volbách.⁸

Předvolební politická kampaň lidové strany tak poodhalila třídní pozadí jejího skutečného přístupu k sociální demokracii i dělnictvu vůbec. Proti dřívějšímu zastírání negativního postoje lidové strany k teorii i praxi třídního boje socialistického dělnického hnutí nacionalistickými zřeteli argumentovala lidová strana před volbami do říšské rady v roce 1907 proti sociální demokracii přímo poukazy na to, že třídní zájmy sociální demokracií organizovaného dělnictva jsou nebezpečné zájmům ostatních, zvláště středních vrstev: „Tím, že odstraněno bylo zájmové zastoupení, nebylo ještě řečeno, že obětovány býti mají zájmy všech stavů straně jediné — sociální demokracii. Naopak, musí se říci upřímně středním stavům, jaké nebezpečí jim hrozí, aby věděly, co jim ukládají životní jejich zájmy v den volby.“⁹ Vyhrocený protisociálnědemokratický postup lidové strany svědčil o zvýšeném úsilí lidové strany udržet si vliv na maloburžoazní voličstvo, které — existenčně tísněno velkokapitálem — bylo za prohlubující se třídní diferenciaci českého národa stále méně ochotno následovat neúspěšnou politiku „všenárodních“ stran a naopak příznivě reagovalo na všechny projevy sociálněji motivované politiky. Stavění hospodářských zájmů maloburžoazie do protikladu s třídní politikou socialistického dělnictva se tak lidové straně stávalo zbraní, která měla radikalizované maloburžoazní voliče odvést od sociálního programu sociální demokracie.¹⁰ Zároveň bylo prostředkem třídně podmíněného postupu lidové strany nejen proti socialistickému dělnickému hnutí, ale také proti ostatním skupinám české buržoazie a maloburžoazie hledajícím uplatnění ve stavovské politice agrárníků a živnostenského hnutí a v konzervativní politice klerikálů a staročechů.

Samostatným volebním postupem agrární a sociálně demokratické

kraty, ale proti vyrůstání této strany v činitele vůdčího, kdyby nastalo takové nebezpečí, budou se musít bránit do krajnosti [...] Buržoazie musí nechat veškeré politické sentimentality a musí se chopit práce stejně energicky, jak to dovedou socialisté. Třídní stanovisko je buržoazii nepřijatelné. Také mezinárodní základ socialistické organizace je nepřijatelný přes všechny záruky národnostní rovnoprávnosti.“

⁸ LN 15, 21. 2. 1909, s. 1; 20. 4. 1907, s. 1; Rt 23. 5. 4. 1907, s. 1.

⁹ *Nutné připomenutí k volbám.* LN 15, 24. 4. 1907, s. 1.

¹⁰ Zvláště nepřátelsky se k sociální demokracii stavělo prostějovské křídlo lidové strany: HzH 26, 10. 4. 1907, s. 1; 17. 4. 1907, s. 1; 5. 5. 1907, s. 1. Srov. též polemiku: LN 15, 4. 5. 1907, s. 1; 27. 4. 1907, s. 1; Rt 23, 1. 3. 1907, s. 1; 5. 3. 1907, s. 1; 26. 4. 1907, s. 1; 3. 5. 1907, s. 1—2; 8. 5. 1907, s. 1.

strany se zamýšlená volební koalice neklerikálních stran omezila jen na pokrokáře.¹¹ Cesta k jejich volební dohodě se ovšem neobešla bez vzájemných střetů, které prozrazovaly určité názorové diference mezi oběma politickými partnery. I když část výhrad pokrokářů byla potlačena konzervativního křídla v lidové straně odstraněna, nedůvěra pokrokářů v lidovou stranu přetrvávala, protože byla živena odlišným důrazem a reakcemi na jednotlivé dobové otázky. Pokrokáři lidovcům vytýkali především jejich „mandátovou“ politiku, ignorování pojetí politiky jako drobné osvětové a organizační práce, nedůslednost ve vztahu ke klerikalismu i k vládě, v zásadních programových postulátech se ale navzájem příliš nerozházeli. Silnější akcent pokrokářů na demokratické a sociální programové postuláty se projevoval zejména v důslednějším postoji pokrokářů k otázce všeobecného hlasovacího práva a k moravskému paktu a v relativně příznivějším stanovisku k sociální demokracii, které vyplývalo z přetrvávání maloburžoazních iluzí a sociálně reformních představ mezi pokrokáři o možnostech spolupráce se sociální demokracií. Také motivace volební dohody se u obou politických partnerů rozcházela, i když byla navenek zdůvodňována v první řadě potřebou jednotného boje proti klerikálům. Pokrokáři od kompromisu očekávali upevnění protikonzervativních demokratických tendencí v české buržoazní politice a také reformu lidové strany a její politiky, lidovci pak hlavně posílení vlastních šancí na udržení dosavadních pozic v zemské politice na Moravě, a to jak proti klerikálům, tak proti sociální demokracii. Po vstupu moravských pokrokářů na kolbiště oficiální zemské politiky se rozdílily ve stanoviscích pokrokářů a lidovců zejména k sociální demokracii začaly stírat. Pokrokáři revidovali svůj příznivý poměr k sociálním demokratům a lidovci naopak byli ochotni respektovat „levější“ politiku pokrokářů.¹²

V předvolebních postojích lidovců se tak jasně zračily obavy české buržoazie z třídního postupu sociální demokracie, které nabyly podoby starostí o osud jednotlivých kandidatur, zvláště když nový volební systém zvyšoval možnost řady užších voleb mezi lidoveckými a sociálně demokratickými kandidáty. Konkrétní průběh voleb, kdy v prvním kole nebyl zvolen ani jediný lidovec a většina ostatních se dostala do užší volby právě se sociálními demokraty, dával těmto obavám za pravdu. Z tohoto hlediska se proto ani po prvním kole voleb uzavřená aliance lidové strany se staročechy, agrárníky, národními sociály i klerikály proti sociálním demokratům nejeví jako zvláštní zvrat v politice lidové strany, i když tak po pokusech o spolupráci se sociálními demokraty na zemském sně-

¹¹ J. Malíř, *Pokrokové hnutí II*, s. 111—113.

¹² J. Malíř, *Pokrokové hnutí na Moravě a dělnické hnutí*. ČMM 93, 1974, s. 137 až 145; *týž, Opoziční hnutí*, s. 846—850.

mu a hlavně po uzavření těsných kontaktů s pokrokáři vyznívala, ale spíše jako potvrzení jejích skutečných stanovisek.¹³

Společný postup lidové strany s ostatními buržoazními politickými stranami jí přinesl v užších volbách úspěch. Z většiny měření sil se sociálně demokratickými kandidáty vyšla vítězně lidová strana, celkově ale získala jen šest poslaneckých mandátů. Ztratila tak vedoucí postavení mezi českými politickými stranami na Moravě. Úspěchy naproti tomu slavila národní strana katolická a bez zisků nezůstala ani strana agrární a sociálně demokratická.¹⁴ Volební ztráty lidové strany byly o to citelnější, že se po volbách její poslanci ocitli v určité politické izolaci, neboť vztah k agrární straně a k sociálním demokratům se ani po volbách nezlepšil a od staročechů a klerikálů se lidovci i nadále distancovali. Pokrokáři přes snahu lidovců ospravedlnit vlastní postup při užších volbách spojenectví s lidovci odmítali a naopak po volbách přistoupili k ustavení vlastní politické strany.

B. Prosazení opozičního politického kursu v lidové straně

Stránského vedení hledalo východisko z izolace, do níž se po volbách dostalo, v prohloubení opoziční taktiky jak v říšské radě, tak na zemském sněmu. Chtělo tak především brát vítr z plachet pokrokářské i sociálně demokratické agitaci. Poslanci lidové strany se na poradě moravských poslanců agrární, katolicko-národní, národní a pokrokové strany 31. 5. 1907 v Brně vyslovili pro utvoření společného klubu všech českých poslanců z českých zemí.¹⁵ Tento postoj se však ukázal být jen taktickým prohlášením, které mělo předstírat dobrou vůli lidové strany k jednotě poslanecké delegace ve Vídni, protože jako podmínku vytvoření jednotného poslaneckého klubu kladlo Stránského vedení protivládní zaměření tohoto klubu, které bylo pro většinu českých poslanců nepřijatelné.¹⁶ Jakmile úsilí o jednotný klub vyznělo pro rozpory mezi kon-

¹³ Do užší volby se sociální demokráty K. Vaňkem, F. Toužilem, A. Burianem, A. Hyankem, F. Svobodou a J. Krapkou se dostali A. Stránský, H. Bulín, F. Sláma, F. R. Reichstädter, V. Veleba a V. Vrtal. Lidovci proto pro užší volby uzavřeli 16. 5. 1907 s ostatními stranami volební dohodu o vzájemné podpoře proti sociálním demokratům.

¹⁴ Srov. tabulku č. 2. v příloze. Příslušnost A. Vrtala a F. R. Reichstädtra k lidové straně byla navíc problematická, takže poslanecký klub lidovců se později omezil jen na A. Stránského, H. Bulína, F. Slámu a A. Smrčka.

¹⁵ Stejně stanovisko hájil Stránský i na poradě zástupců všech českých stran 5. 6. 1907 v Praze (MO 45, 7. 6. 1907, s. 2). Účast lidovců ve společném klubu byla pravděpodobně podmínkou, volebního kompromisu v užších volbách. Srov. O. Příkrý, *Paměti*, s. 995; LN 15, 20. 11. 1907, s. 1—2; 24. 11. 1907, s. 2 (r).

¹⁶ Srov. polemiku mezi LN a Kramářovým Dnem: LN 15, 3. 6. 1907, s. 1; 8. 6. 1907, s. 1; 12. 6. 1907, s. 3; Den 1, 7. 6. 1907, s. 1; 11. 6. 1907, s. 5; 14. 6. 1907, s. 4.

zervativnějšími a radikálnějšími politickými silami naprázdno a místo jediného klubu vznikl jen svaz klubů národních a státoprávních stran s názvem Český klub na říšské radě, měl Stránský volnou ruku v hledání radikálnější varianty politické taktiky lidové strany.

Na schůzi širšího výkonného výboru lidové strany 15. 6. 1907 navrhl vytvořit opoziční poslanecký klub s poslanci radikálních stran z Čech, kteří se ustavili v Klub spojené státoprávní koncentrace. Narazil však na odpor většiny výkonného výboru, který přijal umírněnější návrh H. Bulína umožňující vstup lidoveckých poslanců do mladočeského klubu. I když přijaté stanovisko vyjadřovalo odstup lidové strany od mladočeské politiky, Stránský se pokusil rozhodnutí o vstupu lidoveckých poslanců do mladočeského klubu při jeho ustavení 17. 6. 1907 zmařit.¹⁷

Tyto události svědčily nejen o přetrvávání vnitřní opozice proti Stránského politické linii ve vedení strany, ale zejména o odhodlání Stránského prosazovat zostřený protivládní opoziční kurs i za cenu úplného rozchodu s mladočeskou politikou. Ukázal to zřetelně další postup Stránského v mladočeském klubu, zvláště jeho odmítání vyčkávacího stanoviska k vládě, i protivládní opozičnost Lidových novin, které komplikovaly vztah lidové strany nejen k českým ministrům B. Pacákovi a J. Fořtovi, ale ve svých důsledcích i k mladočeskému klubu.¹⁸ Lidové noviny vzhledem ke kompromisnímu postupu českého klubu v otázce prosazení neněmeckých jazyků ve stenografických protokolech poslanecké sněmovny a k nejednotnému hlasování českých poslanců o provizorním rozpočtu předvíдалy rozpad českého klubu a samy k němu svým psaním nepřímou napomáhaly. Odsuzovaly zvláště rozhárané poměry ve vedení české buržoazní politiky, které vyvrcholily po demisi ministrů Pacáka a Fořta ve sporech o jejich nástupce.¹⁹ Od zintenzívnění protivládního kursu, k němuž poslance vyzval 26. 9. 1907 širší výkonný výbor lidové strany, se Stránského vedení nedalo odradit ani přímou intervencí ministra J. Fořta 28. 9. a 26. 10. 1907 v Brně. Naopak, podpora vládního návrhu na rakousko-uherské vyrovnání ze strany agrárníků, mladočechů a klerikálů, která urychlila rozpad Českého klubu, se stala podnětem k odchodu poslanců lidové strany z mladočeského klubu.²⁰

Tento krok znamenal nejen přiblížení se lidové strany radikálně opozičnímu křídlu české politiky, ale také vědomý rozchod s mladočeskou stranou. Za situace, kdy stále těsnější sepětí české buržoazie s mocen-

¹⁷ O. P ř i k r y l, *Paměti*, s. 984; LN 15, 16. 6. 1907, s. 2 (r); 18. 6. 1907, s. 1; 28. 6. 1907, s. 1; 28. 6. 1907, s. 3; MO 45, 29. 6. 1907, s. 2; NL 47, 28. 6. 1907, s. 4; HZH 26, 3. 7. 1907, s. 2.

¹⁸ Lidovci při návštěvě B. Pacáka 11. 6. 1907 v Brně odmítali jeho názory o loajálnosti vlády vůči českým národním snahám a kritizovali státoprávní ohrazení českých ministrů (Den 1, 18. 6. 1907, s. 6).

¹⁹ Z. T o b o l k a, *Politické dějiny III/2*, s. 490—496; Den 1, 16. 7. 1907, s. 5; NL 15, 12. 7. 1907, s. 1; 20. 7. 1907, s. 1.

²⁰ O tomto kroku rozhodl výkonný výbor 26. 10. a 16. 11. 1907.

skými hospodářskými kruhy monarchie, které „pozitivní“ politika mladočechů sledovala, nemohlo najít ohlas u převážně maloburžoazního voličstva na Moravě, dávalo vedení lidové strany přednost radikálně opoziční taktice, která jí měla získat důvěru maloburžoazních vrstev politicky se příklánějících k moravské pokrokové straně. Kampaň lidové strany proti přijetí rakousko-uherského vyrovnání byla toho přesvědčivým dokladem.²¹

Útok od mladočeské strany, který byl provázen útoky proti Kramářově politice vůči vládě, ovšem izolaci lidové strany jen prohloubil, zvláště když pro nezáměr poslanců opozičních stran o společný poslanecký klub s lidovci byla Stránského poslanecká frakce nucena 5. 12. 1907 vytvořit samostatný klub o čtyřech poslancích — Sdružení poslanců lidové strany. Setrvání lidové strany v jednoznačném odporu proti provládní politice české delegace „vedené mladočesko-klerikálně-agrárním trojspolkem“ bylo samozřejmě navíc provázeno prohloubením nepřátelství se stranou katolicko-národní a agrární.

Stránského opoziční taktika za každou cenu nenarážela jen na kritiku stran soustředěných v Národním klubu na říšské radě, setkávala se s výhradami i u protimladočeských politických sil, odsuzujících povrchnost Stránského postojů,²² a nesouhlas vyvolávala i přímo v řadách lidové strany. I když se Stránskému v období před volbami v roce 1907 podařilo prosadit svou politickou koncepci na úkor umírněnějšího křídla, kritika jeho postupu po vystoupení z mladočeského klubu svědčila o přetrvávání umírněnějších tendencí ve vedení lidové strany. V menšině zůstal Stránský už na zmíněné schůzi výkonného výboru 15. 6. 1907, ale ani rozhodnutí o vystoupení z mladočeského klubu nebylo přijato bez problémů.²³ Také nejednotný postup Sdružení poslanců lidové strany i častá dementi zpráv o vyjednávání některých poslanců (A. Smrček, F. Sláma) o návrat do mladočeského klubu signalizovaly, že v otázce taktiky lidové strany nebylo ani v nejvyšších kruzích strany jednoty.²⁴

Pochybnosti, které vyvolávala Stránského taktika v říšské radě v politickém ústředí strany, vycházely z nespokojenosti některých organizací strany, zejména bývalého centra opozice — Českého politického spolku

²¹ Srov. J. Malíř, *Pokrokové hnutí II*, s. 117. Tomu odpovídala i protimladočeská argumentace lidoveckého tisku: „Neobstojí před soudem české inteligence, českého živnostnictva, českého průmyslu a českých kruhů měšťanských. Ona (mladočeská strana — J. M.) tvoří hlavní pilíř této vlády, pomáhá potírat opozici, dodává vyrovnávacímu výboru předsedu a běže všechna zavazadla této vlády na svá beztak zeslabená bedra.“ *V Brně*. LN 15, 30. 11. 1907, s. 1.

²² Hlas 59, 29. 11. 1907, s. 1; Den 1, 28. 9. 1907, s. 6; 19 11. 1907, s. 1; MO 45, 26. 11. 1907, s. 2; NL 47, 28. 6. 1907, s. 4; Rt 23, 3. 7. 1907, s. 3.

²³ Rozhodlo o něm až opakované zasedání výkonného výboru, ale i tak poslanci H. Bulín a A. Smrček rozhodnutí plnili jen váhavě a A. Vrtal a R. Reichstädter z mladočeského klubu vůbec nevystoupili.

²⁴ Čas 20, 21. 12. 1907, s. 801; HzH 26, 15. 12. 1907, s. 1; HzH 27, 22. 5. 1908, s. 1; LN 16, 19. 3. 1908, s. 3; 27. 6. 1907, s. 1 (r).

v Prostějově. Prostějovská frakce, oslabená volební porážkou V. Perka, totiž zaktivizovala svou činnost, jakmile se před říšskými volbami objevily příznaky reorganizace národní strany svobodomyslné v Čechách a její volební koncentrace s ostatními politickými stranami. Hlasy z Hané uvítaly reorganizaci mladočeské politiky i Kramářovu „pozitivní“ politiku; zároveň polemicky vystoupily proti Stránskému jako překážce reorganizace lidové strany a žádaly, aby předsedou výkonného výboru lidové strany nemohl být říšský poslanec.²⁵ Nestavěly se už proti kooperaci s moravskými pokrokaři, chtěly však, aby volební koncentrace směřovala proti sociální demokracii a aby z ní nebyli vyloučeni staročeši a agrárníci. Proto také když A. Stránský začal směřovat k rozchodu s mladočechy, připojila se prostějovská frakce k mladočeské kritice Stránského koketování s radikalismem. Vedení prostějovského spolku se ale vyhýbalo přímému střetu se Stránským. Nemohlo mít proto na celkový kurs politiky lidové strany takový vliv jako dříve.²⁶

K otevřenému odsouzení rozbíječského postupu Stránského i Národních listů, které po utvoření Národního klubu na říšské radě odmítly Kramářovu politiku ve Vídni podporovat, přistoupili prostějovští lidovci až po vyhocení roztržky mezi lidoveckými a mladočeskými poslanci. Jejich představitelé V. Perek a J. Špaček se společně s poslancem H. Bulínem postavili do čela akce, která měla vést ke změně politiky lidové strany vůči mladočechům. Na schůzi širšího výkonného výboru 10. 3. 1908 prosadili návrh na utvoření tříčlenné komise, která měla s vedením mladočeské strany jednat o urovnání vzájemných vztahů. I když komise byla zvolena, Stránskému se podařilo pokus o revizi protimladočeské orientace znemožnit a naopak ho využít k eliminaci opozičního centra v Prostějově, neboť prostějovský spolek pro nesouhlas s postupem Stránského vedení omezil svou činnost, a obnovil ji teprve za změněné situace po fúzi lidové a pokrokové strany.²⁷

Důraznému postupu Stránského vůči opozici uvnitř strany značně napomohlo závažné rozhodnutí, na jehož základě přestaly dne 14. 3. 1908 Lidové noviny vycházet jako oficiální tiskový orgán lidové strany formálně závislý na rozhodnutích jejího vedení a zůstaly zcela k dispozici A. Stránskému jako jejich majiteli. Tyto kroky Stránskému umožnily mít i nadále rozhodující slovo ve straně, nezabránily ale dalšímu zúžení politické základny lidové strany. Když Stránský ve straně prosadil, aby poslanci na protest proti vládnímu postoji ke svolávání zemského sněmu a výhradám vůči práci zemského výboru obstruovali jarní zasedání sněmu, prostějovští poslanci O. Příkryl, F. R. Reichstädter a E. Parma se k ob-

²⁵ HzH 26, 6. 3. 1907, s. 1; 8. 3. 1907, s. 1; 20. 2. 1907, s. 1.

²⁶ Hlavně z obav z „terorismu“ Lidových novin. Srov. *Zápisník*, s. 35—54; HzH 26, 3. 7. 1907, s. 2; NL 47, 28. 6. 1907, s. 4.

²⁷ O. Příkryl, *Paměti*, s. 1022—1924; *Zápisník*, s. 50—54; HzH 27, 13. 3. 1908, s. 1; SOAB, G 68, k. 26. Lidový klub, 7. a 10. 3. 1908.

strukci nepřipojili. E. Parma se pro nesouhlas se Stránského politikou s lidovou stranou v této době rozešel úplně a jiní poslanci k odchodu z poslaneckého klubu lidové strany na zemském sněmu směřovali.²⁸

Nepříjemné izolace v říšské radě se lidová strana zbavila teprve tehdy, když jí nově se utvářející poměry v monarchii a úspěšně probíhající jednání o fúzi s pokrokovou stranou dovolily znovu se sblížit s mladočeským politickým táborem. Vystupňování vnitropolitické krize monarchie po nacionálních srážkách v českých zemích na podzim roku 1908 a po zhoršení zahraničně politické situace, vyvolané anexí Bosny a Hercegoviny (5. 10. 1908), nutilo vedení české buržoazní politiky zaujmout rozhodnější politická stanoviska k situaci. Čeští ministři F. Fiedler a K. Prášek podali demisi a jejich strany, mladočeská a agrární, zaujaly k Beckově vládě opoziční stanovisko. Po odstoupení celé vlády (7. 11. 1908) a nastoupení vlády Bienertovy (15. 11. 1908), která zpočátku nevyhovovala vedení české buržoazní politiky, se politický postup českých poslanců v říšské radě ve svém celku radikalizoval. Poskytl tak Stránského vedení zadostiučinění a zároveň možnost, jak poslance lidové strany navrátit zpět do většiny české poslanecké delegace ve Vídni, aniž by ustoupili od opozice vůči vládě.²⁹ Ve vládní krizi viděli totiž předáci lidové strany příležitost nejen „ke zúčtování s Vídni“, ale především ke změně taktiky českých provládních stran a k vytvoření jednotnějšího seskupení českých poslanců. Tento záměr veřejně ventiloval Stránský na schůzi Českého politického spolku 22. 11. 1908 v Břeclavi a 24. 11. 1908 i na schůzi Klubu lidové strany v Brně, na níž se k jeho myšlence jednotného opozičního, ale ne obstrukčního postupu ve Vídni přidali také poslanci F. Sláma a H. Bulín.³⁰

Rozháranost Národního klubu, způsobená jmenováním J. Žáčka ministrem, demisí K. Kramáře na předsednictvu v klubu a odlišnými postoji národních katolíků k vládě, vyvolávala sice pochyby o protivládní orientaci Národního klubu, na druhé straně ale naznačovala, že převážná část poslanců směřuje z provládního bloku do opozice. Lidová strana tento proces svými postoji jen urychlovala. Neváhala k tomu využít zostřené národnostní situace po česko-německých srážkách v Praze a v Brně, které 2. 12. 1908 vedly k vyhlášení stanného práva v Praze a okolí. Pro opoziční projevy lidoveckého tisku bylo příznačné, že jejich ostří nebylo namířeno v první řadě proti vládě a Němcům, ale proti české provládní politice, jejímž nositelům dokonce Lidové noviny vyhrožovaly opozičním hnutím lidu. Přitom ovšem Lidové noviny stejně jako

²⁸ Definitivně se kromě E. Parmy s lidovci rozešel A. Vrtal. Tisk přinášel nepotvrzené zprávy o přechodu poslance J. Růžičky z lidoveckého poslaneckého klubu do klerikálního a J. Střelce a K. Baláka do agrárního.

²⁹ Srov. prohlášení VV LS z 5. 11. 1908: LN 16, 6. 11. 1908, s. 1 (r); celkově: *Přehled II/2*, s. 1009–1010.

³⁰ LN 16, 23, 11. 1908, s. 1–2; 25. 11. 1908, s. 1–2.

četné schůze organizované lidovou stranou 6., 8. a 13. 12. 1908 prozrazovaly obavy z toho, aby se rozdmýchávané opoziční nálady lidových mas proti vládě a vládní politice českých poslanců nevymkly z úzkého rámce pouhého politického radikalismu a nepřerostly v opravdové revoluční hnutí.³¹

Pobouřené veřejné mínění skutečně nedovolilo poslancům Národního klubu, aby jako celek hlasovali pro vládu, nezabránilo však tomu, aby moravští národní katolíci neprojeвили 9. 12. 1908 svou podporu vládě a aby při schvalování provizorního rozpočtu 18. 12. 1908 vedle klerikálů nehlasovali pro provizorium také sociální demokraté, staročeši a část mladočechů. Přestože tento vývoj, který vedl k rozpadu Národního klubu a utvoření Českého svazu, nesměřoval k jednotnému opozičnímu postupu všech českých poslanců, vytvořil pro lidovou stranu dostatečné podmínky pro navázání kontaktů mezi jejími poslanci a většinou ostatních českých poslanců sdružených ve Slovanské jednotě. Dále se stupňující všeobecný odpor českých politických kruhů proti vládnímu návrhu řešení jazykové otázky později dokonce přispěl k tomu, že vedení nyní již lidové strany pokrokové přijalo 10. 3. 1909 rozhodnutí o hospitaci svých poslanců v mladočeském poslaneckém klubu.³²

Sblížení lidoveckých poslanců s mladočechy na počátku roku 1909 bylo jen přechodnou fází v cestě lidovců za prosazením vlastních „moravských“ zájmů české buržoazie, umožněnou jednak přechodnou radikalizací mladočeské politiky, jednak úspěchem lidové strany v integračním procesu s pokrokáři. I když se lidovci stali hospitanty mladočeského klubu, jejich postup v zásadních otázkách byl na mladočeších nezávislý, naopak se blížil postojům českých stotoprávníků a realistů, s nimiž také lidovečtí poslanci po volbách v roce 1911 vytvořili společné Sdružení neodvislých poslanců českých z Čech a Moravy.³³ Dá se tedy říci, že se v letech 1907—1909 dovršilo období hledání vlastní politické koncepce, která lépe než mladočeská „pozitivní“ politika odpovídala odlišným potřebám pomaleji se vyvíjející české buržoazie na Moravě.

³¹ LN 16, 3. 12. 1908, s. 1; 2—3 (r); 12. 12. 1908, s. 2.

³² Z. Tobolka, *Politické dějiny III/2*, s. 513—515, 524.

³³ *Tamtéž*, s. 524—525, 537—538, 562; *Zpráva o sjezdu národní strany svobodomyšlné 23. — 24. 4. 1910*, s. 31; LN 18, 20. 1. 1910, s. 1. Po volbách v roce 1911 se rozpory mezi lidovci a mladočechy vyostřily do té míry, že se mladočeši pokusili na Moravě založit vlastní mladočeskou stranu. K. Kramář, *K ozdravení politických poměrů na Moravě*. Praha b. d. (1911); R. Fischer, *Pokroková Morava II*, s. 318—361; V. Šlesinger, *Z bojů*, s. 103—108; O. Příkryl, *Paměti*, s. 1192—1200; *Zápisník*, s. 82—90.

C. Sloučení s moravskou pokrokovou stranou

Klíčem k pochopení radikálního postupu Stránského poslanecké frakce v říšské radě, který do jisté míry ohrožoval stabilitu lidové strany, zůstala situace a záměry Stránského vedení v zemské politice na Moravě. Provedením zásad moravského paktu získaly v zemských orgánech převahu české buržoazní strany, vzhledem k výsledkům zemských voleb především reprezentanti katolicko-národní a agrární strany. Jejich převaha se zřetelně projevila zvláště v zemském výboru, kde zástupce lidové strany V. Šílený zůstal osamocen proti klerikálu J. Koudelovi, agrárníku J. Vacovi a staročechu J. Žáčkovi. Skutečnost, že také ve správních radách zemských zařízení získali většinu předáci konzervativních stran, stupňovala napětí mezi lidovou stranou a těmito stranami.³⁴

Východisko, které vedení strany v této situaci volilo, spočívalo ve vytvoření protiváhy z opozičních politických sil, jejichž důvěru hodlali lidovci získat hlavně radikálně opoziční taktikou v říšské radě a agilním opozičním postupem v zemských záležitostech. Úspěšnost této taktiky se ukázala brzy po volbách v roce 1907, když do opozičních akcí, jakými byly četné manifestace za založení české univerzity na Moravě, které ožily s nástupem Beckovy vlády, nebo kampaň za důsledné provádění tzv. lex Perek (zákona, podle kterého měly české děti navštěvovat české školy), se vedle lidovců zapojili hlavně pokrokáři a také sociální demokraté. Jestliže akce pro českou univerzitu byly ještě záležitostí všech českých stran na Moravě, organizování protestních schůzí rodičů se omezovalo převážně jen na lidovce, pokrokáře a sociální demokraty. Jejich společné protesty proti vzrůstu konzervativních sil v zemské školní radě a v okresních školních radách předznamenávaly fakt, že právě v demokratických opozičních silách nalézala lidová strana spojence v boji s konzervativními politickými stranami. Z těchto důvodů se lidovci připojili ke kampani pokrokářů vedené proti řídkému svolávání zemského sněmu vládou a proti obsazování úřednických míst úředníky převážně německé národnosti, které ve svých důsledcích směřovaly proti přisedícím zemského výboru z řad českých konzervativních stran. Na zemském sněmu potom podporovali návrhy pokrokářů na inkompatibilitu říšských a zemských poslaneckých mandátů a na povinné bydlení přisedících zemského výboru v Brně, které měly zřetelně protistaročeský osten.³⁵

³⁴ Předáci lidové strany nesli velmi těžce zvláště neúspěchy ve volbách do správních rad zemské životní a zemské dobytčí pojišťovny. VV LS obvinil proto zemský výbor z porušování ustanovení o proporčním zastoupení politických stran v zemských institucích a přijal řadu protiopatření (LN 16, 11. 3. 1908, s. 3, r).

³⁵ Srov. J. Malíř, *Pokrokové hnutí II*, s. 116—118. Kampaň, která se týkala hlavně J. Žáčka, vyhovovala záměrům Stránského v boji o vůdcovství v českém politickém táboře na Moravě.

Záměr Stránského vedení posílit pozice lidové strany cestou sblížení s pokrokaři, které mělo být umožněno především radikalizací politiky lidovců, byl potvrzen nebývale rázným postupem lidoveckých poslanců na podzimním zasedání zemského sněmu v roce 1907, jenž značnou měrou přispěl k obnovení spolupráce s poslanci pokrokové strany.³⁶ Ještě zřetelněji se skutečná motivace opoziční taktiky lidové strany v zemské i říšské politice projevila v souvislosti s vládním návrhem na přijetí rakousko-uherského vyrovnání. V říšské radě vedla otázka rakousko-uherského vyrovnání k prohloubení rozporů v české poslanecké delegaci, na Moravě odpor k vládnímu návrhu vyrovnání sjednotil opoziční síly v hnutí „Morava do opozice!“, které od kritiky vyrovnání přešlo — zvláště v souvislosti s výměnou českých ministrů — k ostrému odsouzení vedoucích českých politických stran. Zapojení lidové strany do této akce, kterou zahájila moravská pokroková strana, ukázalo nejen úzkou souvislost říšské a zemské politiky lidové strany, ale zvláště její snahu využít opozičních nálad české veřejnosti k oslabení prestiže a pozic moravských staročechů, národních katolíků a agrárníků. Společný postup lidové a pokrokové strany v hnutí „Morava do opozice!“ značně zlepšil jejich vzájemné vztahy a vytvářel vhodnou půdu k účinnějšímu boji lidové strany proti převaze konzervativních stran.³⁷

Vyhlídky lidové strany v konkurenčním zápasu s konzervativními stranami se na jaře 1908 značně rozšířily kampaní proti zemskému výboru, která přerostla v obstrukci jarního zasedání zemského sněmu. I když zostřený opoziční kurs lidové strany proti zemské vládě, která byla obviňována z liknavosti při prosazování zemských zájmů u vídeňské vlády, byl motivován hlavně vlastními stranickými zájmy, neboť zemskému výboru Stránského vedení v první řadě zazlívalo neproporcionální zastoupení lidové strany v zemských orgánech, zároveň vycházel vstříc opozičním stranám pokrokové, sociálně demokratické i národně sociální a přispíval k přechodnému sblížení těchto stran na opozičním základě.³⁸

K uskutečnění opoziční sněmovní aliance nemalou měrou přispěla antiklerikální agitace vystupňovaná v souvislosti s případem učitele A. Konečného.³⁹ Proti posouzení případu Konečného zemskými škol-

³⁶ Sociálně demokratický Hlas lidu vystihl bázi, na níž se lidovci s pokrokařskými poslanci J. Seifertem, R. Fischerem, K. Fajfrlíkem, F. Staňkem a J. Očadlíkem sblížili, když napsal: „Lidoví a pokrokoví poslanci našli si čas k dlouhým nacionálně vyostřeným debatám, k sociálně politické práci, k demokratickým reformám obraceli se zády jako jejich kolegové z ostatních stran.“ P 14, 12. 10. 1907, s. 2.

³⁷ Opoziční schůze jako např. schůze 10. 11. 1907 v Olomouci, jíž se účastnili vedle pokrokařů R. Fischera a J. Svozila A. Stránský a T. G. Masaryk, se staly tribunou k útokům na mladočechy, klerikály a agrárníky.

³⁸ J. Malíř, *Pokrokové hnutí II*, s. 118—119; též, *Opoziční hnutí*, s. 857—858.

³⁹ Dne 9. 3. 1908 byl A. Konečný disciplinárně potrestán za to, že vedl školní mládež na necírkevní pohřeb svého kolegy a že v době své kandidatury na zemský sněm za národní sociály zanedbával výuku. Této aféry využily opoziční strany k zostření antiklerikálního kursu.

skými orgány, které byly převážně konzervativního složení, rozpoutaly opoziční strany vlnu protestních demonstrací po celé Moravě, které vyzněly jako odsouzení staročesko-klerikálně-agrární české sněmovní většiny. Pro lidovou stranu byla celá kampaň důležitá především pro upevnění kontaktů se sociálními demokraty, které byly předpokladem k tomu, aby poslanci lidové, pokrokové a sociálně demokratické strany mohli při zasedání zemského sněmu 27. a 28. 3. 1908 obstrukcí znemožnit jeho jednání.⁴⁰

Obstrukci chtěly opoziční strany oficiálně demonstrovat nedůvěru zemské vládě a „triumvirátu“ českých přisedících (J. Žáčka, J. Koudely a J. Vací) a protestovat proti snižování významu vlastních požadavků. Další vývoj ukázal, že vystupňováním radikálních projevů lidová strana sledovala hlavně dva základní cíle: Chtěla jednak udržet „reputaci své opoziční taktiky“ v opozičních vrstvách inteligence a maloburžoazie, jednak diskreditovat agrární, klerikální a staročeskou politickou reprezentaci tak, aby byla ochotna k ústupkům. Z těchto pohnutek byly spory s blokem konzervativních stran lidovou stranou přeneseny i na mimosněmovní půdu, kde přerostly v rozsáhlou polemickou kampaň v tisku i na schůzích. Výkonný výbor lidové strany vydal 4. 4. 1908 prohlášení, které mělo lidovcům v boji s konzervativními stranami získat podporu široké veřejnosti. S podobným cílem byly pořádány četné voličské schůze, na nichž lidovečtí poslanci obhajovali svůj postup na sněmu.⁴¹

Skutečnost, že lidová strana vedla celou obstrukční kampaň především z taktických důvodů, se ukázala už při podzimním zasedání sněmu. Jakmile konzervativní blok projevil ochotu k ústupkům, byli předáci lidové strany přístupni dohodě. Když se potom na schůzi poslanců české kurie 14. 9. 1908 J. Žáček omluvil A. Stránskému a R. Fischerovi za útoky vedené při jarním zasedání sněmu proti lidové a pokrokové straně a spolu se svými kolegy slíbil připustit k projednání předlohy, které požadoval opoziční blok (tajné volební právo do obcí, zrušení školních poplatků, revize zdravotního zákona ap.), bylo o opuštění radikální taktiky lidovci i pokrokáři rozhodnuto definitivně. K ostřejším prostředkům lidovci nesáhli ani tehdy, když sedm týdnů jednání sněmu nepřineslo přijetí ostatních sněmovních návrhů opozičních poslanců. Naopak umírněnost lidoveckého tisku svědčila o uzavření příměří mezi českými stranami.

Příčiny změny taktiky tkvěly jak v celkových cílech, které radikalizaci své politiky lidová strana sledovala, tak v její situaci v moravských

⁴⁰ Na protestní schůzi 22. 3. v Přerově např. sociální demokrat Beneš prohlásil, že „aféra Konečného je společnou aférou všech svobodomyšlných lidí a že se sociální demokracie účastní této akce, přestože pronásledovaný učitel je stoupenec staly národně sociální“. LN 16, 23. 3. 1908, s. 1. Srov. též brožuru *Český „Volks-tag“ v Brně. Douška socialistům a pokrokářům*. Brno 1908.

⁴¹ *Voláme Vás před soud rozumných Čechů*. Brno 1908; *Zloduch Moravy dr. Adolf Stránský*. Brno 1908; Hlas 60, 31. 3. 1908, s. 1; 1. 4. 1908, s. 1; 7. 4. 1908, s. 1; LN 16, 31. 3. 1908, s. 1; 5. 4. 1908, s. 1, 2 (r); MO 46, 2. 4. 1908, s. 2.

politických poměrech, na fóru vídeňské politiky i v osobních mocenských aspiracích Stránského. Jarní obstrukce zemského sněmu do značné míry splnila záměry lidové strany. Nejenže vedla k přijetí podmínek obstrukčních stran, ale přinutila konzervativní strany k celkově větší ústupnosti, která lidové straně přinesla zisky zejména při obsazování míst v zemských orgánech a institucích.⁴² Splnila také svůj demonstrativní účel vzhledem k opozičnímu postavení lidové strany v říšské radě. Nemálo přispěla k nejdůležitějšímu cíli lidové strany, k upevnění těsných kontaktů s moravskou pokrokovou stranou a k posílení prestiže lidové strany v opozičních maloburžoazních vrstvách.^{42a}

Zatímco v prvním kole sblížovacích pokusů, které vyvrcholilo volební dohodou k říšským volbám v roce 1907, se lidovci ještě setkávali s rozdílnou reakcí jednotlivých frakcí pokrokářů, v druhé fázi, nesené již společnými opozičními akcemi na podzim roku 1907 a na jaře 1908, spolupráce obou stran nacházela v pokrokové straně jednoznačnější ohlas a dospěla až k jednání o společném poslaneckém klubu na zemském sněmu. Při podzimním zasedání sněmu pak jednání o politické kooperaci vrcholila, až přešla v porady přímo o fúzi obou stran. I když se vyskytly rozdílné názory na podmínky sloučení, fúze lidové a pokrokové strany v lidovou stranu pokrokovou byla 30. 1. 1909 společnou schůzí výkonných výborů obou stran úspěšně završena.⁴³

Sloučení lidové a pokrokové strany znamenalo splnění Stránského několikaletého úsilí o novou politickou orientaci lidové strany. Představovalo završení celého období vývoje lidové strany, které bylo ve znamení boje o záchranu politické moci liberálnějších skupin české buržoazie na Moravě. V situaci, kdy rozklad politického tábora české buržoazie na Moravě a nástup sociální demokracie do politiky ochromil politické i mocenské pozice „všenárodních“ stran, hledala lidová strana záchranu v obnovení svých vazeb na opoziční maloburžoazní voličstvo, které na Moravě jen s obtížemi nacházelo cestu k samostatnému politickému uplatnění. Fúze s pokrokovou stranou byla výrazem úspěchu této orientace lidové strany. Zároveň byla prvním krokem k vytvoření takového seskupení politických sil na Moravě, které lidovou stranu na rozdíl od mladočechů v Čechách řadilo k levějšímu křídlu české buržoazní politiky a zároveň jí umožnilo až do první světové války hrát důležitou roli v politickém životě Moravy.

⁴² Poznámky tisku o tom, že taktika lidovců byla mnohdy určována osobními zájmy (Den 2, 1. 11. 1908, s. 5.), mohly mít reálný podklad: Na podzim 1908 byl A. Stránský zvolen ředitelem správní rady hypoteční banky a V. Votruba se stal viceprezidentem zemské životní pojišťovny.

^{42a} K tomu směřovala i podpora pokrokáře F. Šerého v doplňovacích volbách na jaře 1908 na Valašku.

⁴³ Blíže viz *Zpráva o sjezdu lidové strany na Moravě*. Brno 1909; *Zpráva zemského sekretariátu lidové strany pokrokové za rok 1909—1910*. Brno 1910; J. Malíř, *Pokrokové hnutí II*, s. 120—125.

D. Vyhranění třídněpolitického profilu lidové strany v období po zavedení všeobecného hlasovacího práva⁴⁴

Lidová strana vystoupila do popředí české buržoazní politiky v polovině 90. let minulého století jako strana programově „všenárodní“, vzhledem ke slabosti české buržoazie na Moravě a organizovanému dělnickému hnutí však reprezentovala především českou městskou a venkovskou maloburžoazii a s ní spjatou inteligenci, o jejichž přízeň musela od počátku zápasit s konzervativními staročechy a klerikály. Prohlubující se politická diferenciacie v následujícím desetiletí, zejména vznik agrární a pokrokové strany, a zmasovění politického života po rozšíření volebního práva přinesly další zúžení sociálního zázemí lidové strany. Lidová strana tak byla nucena uchýlit se ke koncepci tzv. středostavovské politiky, která byla namířena jednak proti třídní politice sociální demokracie, jednak proti úzké zájmové politice stavovských stran. I když sladění zájmů středních vrstev měst a venkova se už v 90. letech ukázalo být iluzorní, lidová strana záměr udržet, resp. znovuzískat venkovskou a městskou maloburžoazii neopustila ani v pozdější době.

Přetrvávání zájmů lidovců o rolnictvo (i po založení agrární strany) dokumentoval vznik a činnost Selské jednoty lidové strany v Brně, stejně jako pokusy lidovců využít rozbrožů mezi konzervativním (J. Vaca) a relativně pokrokovějším křídlem (F. Staněk) agrární strany k znovuzískání venkovských vrstev. Selská jednota, která po svém založení 15. 5. 1905 vyvíjela jen malou činnost, nastoupila novou éru příchodem nového tajemníka V. Šlesingra. Na jaře 1908 zahájila rozsáhlou agitační a organizační kampaň, která směřovala na jedné straně k obhajobě opoziční politiky lidové strany a jejího rolnického programu, na druhé straně k formování důvěrnického sboru a organizací jednoty v jednotlivých okresech.⁴⁵ Zápas lidové strany o rolnictvo nabyl v této době mnohem organizovanějších forem, než tomu bylo dříve. Lidová strana dokonce přistoupila k organizování Selského dorostu, který měl podchytit mladou generaci rolnictva. Ruku v ruce s budováním pozic lidové strany na venkově šly útoky proti agrární straně a jejímu spojení s katolicko-národní stranou, které měly agrární stranu diskreditovat alespoň v očích antiklerikálních složek venkovského voličstva.

Rozdíly mezi politickotřídními zájmy, které sledovala lidová strana, a potřebami zámožného rolnictva však už byly natolik velké, že znemožňovaly podstatnější úspěch lidové strany na venkově.⁴⁶ Jediná cesta, která

⁴⁴ Tato podkapitola se opírá o formulace a závěry příspěvku J. Malíře, *K vyhraňování třídněpolitického profilu*.

⁴⁵ SOAB, B 26, k. 2499. sig. 336. Selská jednota pro Moravu v Brně.

⁴⁶ Např. při jednáních o obchodní smlouvě se Srbskem lidovecký tisk v souhlase s postojem brněnské obchodní a živnostenské komory brojil proti agrární ochrannému duchu jednání.

lidovcům (chtěli-li alespoň částečně ovlivňovat venkov) zůstala, vedla přes politické působení na agrární stranu. Přestože agrární strana od svého ustavení zaujímala vyhraněná stavovská stanoviska, která směřovala proti hospodářskému liberalismu lidové strany, lidovci se nikdy nevzdávali možnosti získat agrární stranu pro konkurenční boj s katolicko-národní stranou a připoutat ji těsněji k vlastní opoziční politické linii. Výkonný výbor lidové strany přijal 21. 2. 1908 dokonce rozhodnutí „vyjednávat s agrární stranou, by se opět připojila k lidové straně.“⁴⁷ Když tyto záměry selhávaly, pokoušeli se lidovci těžit z vnitřních sporů v agrární straně a získat alespoň podporu jejího opozičního protiklerikálního křídla. Na schůzi Selské jednoty 25. 3. 1908 v Batelově byli agrárníci poslanci F. Staněk a M. Rychnovský rezolucí vyzváni, aby „působili ve straně své pro změnu taktiky vůči vládě ve smyslu opozičním“.⁴⁸ I když se lidové straně už nikdy nepodařilo obnovit své bývalé pozice na venkově, její úsilí nevyšlo úplně naprázdno. Součástí tzv. bloku pokrokových stran z roku 1911 se stala vedle lidové strany pokrokové a sociálně demokratické i agrární strana.

Přestože se lidová strana boje o venkovské voliče dobrovolně ani později nevzdávala, převažující neúspěchy a prohlubující se diference jejich zájmů ji vedly stále více k orientaci hlavně na městské obyvatelstvo. Za situace, kdy české kapitalistické podnikání na Moravě jen pomalu přerůstalo rámec maloburžoazních živností, se zvýšený zájem lidové strany o městské voliče týkal především maloburžoazních vrstev, kde měl už svou tradici. S růstem politických ambicí městské maloburžoazie v podobě živnostenského politického hnutí, s nímž bylo od poloviny desátých let nutno počítat, a zároveň se zvýšeným úsilím ostatních politických stran o politické vedení maloburžoazie však „živnostenská“ akce lidové strany nabývala nového charakteru.

Představitelé lidové strany se i nadále v hojném počtu zúčastňovali sjezdů a schůzí živnostenských korporací, na nichž prezentovali lidovou stranu jako zastánkyni maloburžoazních zájmů, zároveň ale přistupovali k systematictějšímu zajišťování pozic své strany v maloburžoazních vrstvách jednak zvýšenou podporou živnostenských zájmů, jednak iniciativním organizováním živnostenstva pod vlastní patronací.⁴⁹ Výkonný výbor lidové strany na schůzích 21. 2. a 3. 3. 1908 přijal návrh poslance K. Albrechta, aby na zemském sněmu bylo vytvořeno sdružení živnostenských poslanců. Tento návrh, který byl předložen také sjezdu živnostenských společenstev 6. 9. 1908, směřoval jak k otupení samostatných politických aspirací živnostníků, tak k získání rozhodujícího vlivu v novém orgánu. S podobnými záměry byl spojen návrh K. Albrechta na vytvoření

⁴⁷ SOAB, B 26, G 68, k. 26. Lidový klub, 21. 2. 1908.

⁴⁸ LN 16, 27. 3. 1908, s. 2 (r).

⁴⁹ J. Malíř, *Politizace českého živnostenského hnutí*, s. 307.

tzv. společného poradního sboru českých ústředních korporací živnostenských, který měl být koordinačním orgánem všech živnostenských organizací. Ustavením tohoto sboru 25. 6. 1908 s K. Albrechtem v čele se lidová strana snažila kontrolovat živnostenské hnutí a předejít jeho samostatnému politickému soustředění. Nevzdávala se přitom ale ani úsilí udržet dobré vztahy přímo s existujícími ústředními živnostenskými korporacemi, hlavně se Zemskou jednotou živnostenských společenstev a zemskou živnostenskou radou. Činitelé lidové strany proto často přijímali účast na jejich akcích, stavěli se za jejich podporu i na zemském sněmu, zejména ale své snahy zaměřili k tomu, aby ve vedení těchto organizací stáli lidé, k nimž měli blízko.

Protože ani tyto kroky nedostačovaly k tomu, aby lidové straně udržely městské maloburžoazní vrstvy, přistoupilo vedení lidové strany, podobně jako postupovalo v boji o střední vrstvy na venkově, když založilo Selskou jednotu, k budování vlastní politické organizace živnostenstva — Remeslnicko-živnostenské jednoty pro Moravu se sídlem v Brně. Oficiálně měl nový spolek, který byl ustaven 22. 3. 1908, pečovat o to, „aby strana lidová všude hájila zájmy živnostenstva“, ve skutečnosti se naopak měl stát baštou lidové strany v maloburžoazních vrstvách.⁵⁰

Úzké sepětí Remeslnicko-živnostenské jednoty se zájmy lidové strany se projevilo zejména v propojení její činnosti se Selskou jednotou v duchu „středostavovské politiky“. Vedení lidové strany, které chápalo rolnickou a živnostenskou otázku v jedné rovině, rozvíjelo organizační a agitační působení obou satelitních organizací v těsné návaznosti. Oba spolky pořádaly společné veřejné schůze, na nichž přijímaly nové členstvo jak z řad rolnictva, tak živnostenstva.

Všechny zvýšený zájem lidové strany o živnostnictvo nezabránil separátnímu politickému postupu části živnostenstva. I když se původně jednalo pouze o akci živnostníků z Prostějovska soustředěných kolem listu Zpravodaj na čele s R. Mlčochem, kteří se 20. 4. 1908 vyslovili pro založení živnostenské strany, postupně se k ní přidávaly další skupiny, takže lidová strana se musela brzy vyrovnat s faktem oficiálního ustavení živnostenské strany na sjezdu 4. až 6. 1. 1909 v Prostějově.

Jestliže politické osamostatnění agrárního hnutí postihlo lidovou stranu velmi citelně, pak založení živnostenské strany na jejích pozicích v maloburžoazních vrstvách měst příliš mnoho nezměnilo. Bylo tomu tak nejen proto, že nová strana nezískala ani mezi městskou maloburžoazií většího rozšíření, ale zejména proto, že lidová strana v této době fúzí s maloburžoazní pokrokovou stranou posílila svůj vliv na střední

⁵⁰ Předsedou se stal F. Stůna a místopředsedou F. Albrecht, oba členové výkonného výboru lidové strany. LN 16, 23. 3. 1908, s. 1—2. Srov. SOAB, B 26, k. 2508, sig. 460, č. 2574.

vrstvy ve městech.⁵¹ Převažující „středostavovský“ charakter lidové a pokrokové strany, který jim umožnil, aby navzájem splynuly, nebyl ovšem stejného zrna. Zatímco pokroková strana představovala svým sociálním zázemím stranu především inteligence a části městské maloburžoazie, lidová strana reprezentovala vedle městské maloburžoazie a inteligence také ještě část středního rolnictva a stále vehementněji se v ní o slovo hlásila i sílicí buržoazie.

Posílení vazeb mezi lidovou stranou a vzrůstající českou buržoazií na Moravě spadalo právě do druhé poloviny prvního decénia 20. století, i když zájem o hospodářské a obchodní podnikání lidová strana projevovala odedávna. Tyto podnikatelské aspirace však nevyjadřovaly zájmy velkokapitálu, ale naopak byly s ohledem na situaci českých podnikatelských vrstev přizpůsobeny potřebám malovýroby, která při hledání odbytu neváhala volat na pomoc vládní kruhy.⁵²

Nerozvinutost české skutečně velkokapitalistické buržoazie nebyla jediným faktorem, který i v pozdějším období hrál při vyhraňování politickotřídního profilu lidové strany důležitou úlohu. Její hospodářské a třídní zájmy byly do značné míry — jako ostatně celá česká buržoazní politika — určovány konkurenčním zápasem české buržoazie s buržoazií německou. Proti Čechům měl tento boj na Moravě ještě na počátku 20. století mnohé příznaky zápolení malovýroby s velkovýrobou, takže projevovaný odpor k velkokapitálu, kterým se často vyznačovaly i postoje lidovců, byl spíše než třídně motivován nacionálně. Ze stejného zdroje pramenily také výzvy lidovců k hospodářskému podnikání, rozšiřování českého kapitálu (rozuměj živností) a k boji o pozice v hospodářských organizacích. Na pomalém vyhraňování čistě buržoazních zájmů v politice lidové strany měla vedle slabosti české buržoazie na Moravě svůj podíl také její původní spjatost se zemědělskou výrobou. Dlouholetá přítomnost silného rolnického křídla v lidové straně způsobovala, že představitelé lidovců dlouho pohlíželi na hospodářské poměry z hlediska potřeb zámožného rolnictva. Lidová strana proto dlouho projevovala velký zájem jak o situaci řepařství a cukrovarnictví a o vývoz zemědělských produktů do zahraničí, tak o zemědělské záležitosti v návrzích na rakousko-uherské vyrovnání.

Dalším faktorem, který ještě na počátku století ovlivňoval základní třídní postoje lidové strany, bylo její úzké sepětí s mladočeskou stranou v Čechách. V době hospodářské krize v roce 1901 byli představitelé lidové strany plně angažováni v mladočeském postupu. Tento stav však stále častěji narážel na odlišné potřeby českých podnikatelů na Moravě. V některých případech jejich příslušníci přistupovali k samostatnému

⁵¹ J. Malíř, *Politizace českého živnostenského hnutí*, s. 304—305; P. Marek, *K založení živnostenské strany na Moravě*. ČMM 102, 1983, s. 55—70.

⁵² J. Malíř, *K vyhraňování třídněpolitického profilu*, pozn. 28.

řešení hospodářskopolitických problémů a nutili tak lidovou stranu hledat cesty nezávislé na buržoazii v Čechách.⁵³ Výrazem tohoto posunu se od jejího sjezdu v roce 1902 stalo proklamativní zdůrazňování priority požadavků české Moravy.⁵⁴

Rozvoj české buržoazie na Moravě v prvním desetiletí 20. století,⁵⁵ podpořený v roce 1905 ústupky ze strany německé buržoazie, měnil charakter jejich vzájemného konkurenčního zápasu i její místo v české buržoazní politice. Moravský pakt národnostním rozhraničením volebních okresů zintenzívnil politický boj uvnitř českého politického tábora, nezabránil však zostřenému soupeření české buržoazie s německou, ani vystupňování třídního boje dělnictva. Skutečnost, že se už česká buržoazie nespokojovala s úlohou věčného outsidera, a naopak vehementně hledala své místo na slunci, se zákonitě musela odrazit také ve směřování lidové strany. Lidová strana i nadále protežovala především střední maloburžoazní vrstvy, ale evidentně v ní již sílil zájem o průmyslové podnikání, který se projevoval nejen propagačními výzvami,⁵⁶ ale také změněným vztahem k malovýrobě.

Lidovci při různých příležitostech odmítali názor, že maloburžoazie jako společenská vrstva je odsouzena k zániku, a zdůrazňovali, že část malovýroby má zajištěnu prosperující existenci i za převahy velkokapitálu. Lidové noviny proto tvrdily, že úkolem živnostenské politiky „není jakýsi akt milosrdenství, poskytovat snad almužnu vymírajícímu stavu, prodlužovat uměle jeho živoření, nýbrž vhodnými opatřeními posilovat, co v malých živnostech je života schopno“.⁵⁷ Lidová strana tedy v této době již rezignovala na ochranářskou politiku vůči maloburžoaznímu podnikání; místo právní ochrany malovýroby před velkovýrobou měla nastoupit živnostenská svépomoc, družstevnictví, odborné vzdělání a sociální zákondárství. I když lidovci nevylučovali podporu malovýroby, velkovýrobu, industrializaci přijímali jako fakt, kterému se malovýroba musí přizpůsobit: „Ne boj proti velkovýrobě, ale přisvojení si jejích výhod, to musí býti heslem moderního hnutí živnostenských společenstev.“⁵⁸ Lidová strana se tedy v nové situaci sice stále prohlašovala za

⁵³ Dne 26. 8. 1900 se např. v Olomouci konala porada českých průmyslníků z Moravy, která jednala o zdražování uhlí. Účastníci zvolili deputaci k vládě, v níž měli významné zastoupení lidovci, a vytvořili společnost pro nákup uhlí.

⁵⁴ Srov. IV. kapitolu, s. 126.

⁵⁵ Srov. Z K o n e č n ý, *Dělnické hnutí na Moravě v letech 1906—1907*. In: K dějinám dělnického hnutí na Moravě a ve Slezsku II. Brno 1955, s. 24—54; A. B r á f, *Morava národohospodářská*. In: Lidová čítanka moravská. Telč b. d. (1906), s. 456 až 467; R. R o h l i č e k, *Moravský průmysl a obchod*. Tamtéž, s. 489—497.

⁵⁶ „Na poli hospodářském musí se nám jednatí o výboj [...] Poslanci-kapitalisté mají zajisté v tomto ohledu nejzávažnější povinnosti.“ (LN 13, 30. 5. 1905, s. 1) „Chceme-li teď snížit vliv a moc německé většiny v zemi i v říši, musíme zastaviti prameny její síly nejen v úřadech, ale i v obchodu a průmyslu.“ (LN 14, 24. 9. 1906, s. 1).

⁵⁷ LN 16, 19. 11. 1908, s. 1—2.

⁵⁸ LN 16, 1. 10. 1908, s. 1.

obhájkyni středních vrstev, které chtěla chránit v hospodářské oblasti před tlakem velkokapitálu, v politické sféře pak jak před konzervativní politikou stavovských stran, tak před třídní politikou sociální demokracie, ale přes zdůrazňování „středostavovské politiky“ podléhala představám „modernizovaného“ liberalismu.⁵⁹

Posílení buržoazních zájmů v lidové straně se ještě zřetelněji projevilo v jejím poměru k otázce vývozu kapitálu. Jestliže předáci lidové strany sami měli jen malou účast přímo na podnikání mimo rámec Moravy,⁶⁰ jako političti představitelé hospodářských aspirací české buržoazie vítali hospodářské pronikání Rakousko-Uherska na Balkán. V lidové straně se natolik ujala představa, že „země balkánské jsou přirozeným našim odbytištěm“, že lidovci souhlasili s energickou zahraniční politikou monarchie v této oblasti. Lidové noviny dokonce neváhaly z hospodářských důvodů přitakávat přípravám na anexi Bosny a Hercegoviny a když k ní došlo, hodnotily ji především z hlediska hospodářského prospěchu.⁶¹ Zájem o balkánské trhy zároveň signalizoval, že lidová strana již dávala přednost průmyslovým zájmům před zájmy agrárními.

Zásadní politickotřídní změny, jimiž lidová strana po roce 1905 procházela, se projevovaly také v jejím politickoorganizačním vývoji, který se vyznačoval nejen zvýšenou aktivizací, ale celkově globálnějším pojetím politického působení. Tento vývoj našel svůj výraz v novém organizačním statutu strany přijatém na sjezdu v lednu 1909. Jeho zásady svědčily o tom, že vedení lidové strany si bylo vědomo podstatných proměn v postavení politických stran, které přinášela demokratizace volebních řádů a zmasovění politického života. Proti statutu z roku 1896 a z roku 1906 nový statut mnohem přesněji i přísněji vymezoval zásady příslušnosti ke straně a přenášel důraz od čistě důvěrnického organizačního principu k principu hierarchizovaných organizačních mezistupňů. Pozornost nově věnoval také začlenění „satelitních“ organizací do stranické organizace.⁶²

Zásady statutu byly vyjádřením stavu, k němuž lidová strana v úsilí o organizační posílení v masovém politickém a třídním boji směřovala už před rokem 1909. Lidová strana totiž nezůstávala mimo obecný trend, když pod dojmem zintenzívnění boje o každého voliče nejen upevňovala vlastní čistě stranickou organizaci, ale přistoupila také k budování organizací zájmových, odborových, mládežnických ap., těsně se přimykajících ke stranické organizaci. Aktivita Selské jednoty, Řemeslnicko-živnosten-

⁵⁹ Srov. zejména programový článek *Liberalismus*. LN 15, 30. 1. 1907, s. 1.

⁶⁰ Srov. J. Malíř, *O poměru české buržoazní politiky na Moravě k česko-slovenské vzájemnosti na přelomu 19. a 20. století*. SPFFBU C 27, 1980, s. 153–162.

⁶¹ Srov. LN 14, 23. 3. 1906, s. 1–2; LN 16, 30. 1. 1908, s. 1; 21. 1. 1908, s. 1; 3. 8. 1908, s. 1; LN 17, 17. 1. 1909, s. 9.

⁶² Srov. tzv. *Starý statut, Nový statut a Návrh organizačního statutu lidové strany pokrokové*. SOAB, G 68, k. 26. Lidový klub; B 26, k. 383, č. 2018/1909; VH 8, 18. 7. 1896, s. 1–2.

ské jednoty, Klubu lidové strany i Sdružení selského dorostu a dalších organizací se stala důležitým prostředkem globálního politického působení lidové strany.⁶³ Zvláště markantně se důležitost úlohy těchto organizací při politickém vystupování lidovců projevila v působnosti Klubu lidové strany, která odrážela některé nové rysy.

Vedle tradičních debatních večírků o aktuálních politických otázkách, pořádaných pro úzký okruh předáků strany vždy v Brně, kterými se činnost klubu dříve často vyčerpávala, byly organizovány debaty o nejrůznějších problémech za účasti také pokrokářů, živnostníků i lidí z uměleckých kruhů. Akce klubu už nezůstávaly omezeny jen na Brno a jejich dopad se značně rozšířil. Klub politicky působil přímo na přívržence strany, zakládal místní organizace, pořádal mimořádné členské schůze, k nimž byli přizýváni i členové Selské a Řemeslnicko-živnostenské jednoty, a účinně vystupoval proti stranickým soupeřům, a tím projevovat schopnost rychlé politické mobilizace členské základny. Jeho váha v lidové straně tak značně stoupla, zvláště když se kromě problémů denní politiky zabýval také zásadními programovými otázkami.

Aktivizace lidové strany se netýkala jen jejích celozemských organizací, ale zasahovala také činnost lokálních organizací a podněcovala zakládání nových organizací. Nově byly založeny kluby lidové strany v Králově Poli, Židenicích a později i v Husovicích.⁶⁴ Tam, kde ještě neexistovaly organizace strany, se stoupenci strany aktivizovali organizováním důvěrných schůzí, na jejichž úspěšném průběhu se značnou měrou podíleli představitelé mladé generace strany.

Účinnější formy politického působení se projevily také v ústředí lidové strany. Užší výkonný výbor se scházel mnohem častěji než dříve, často zasedal i několikrát v měsíci; rozhodováním o všech důležitých zásadních i taktických otázkách nejen sjednocoval postup lidové strany navenek, ale upevňoval také vnitřní disciplínu strany. K upevnění politické linie brněnského ústředí strany směřovalo také rozhodnutí, aby před konáním sjezdu strany byly svolány krajské sjezdy.⁶⁵ Důležitým krokem k posílení vlivu výkonného výboru na členské řady bylo zakoupení listu Hlasy ze západní Moravy, i když nový orgán ani zdaleka nemohl nahradit Lidové noviny, které od roku 1908 přestaly být oficiálním orgánem strany.⁶⁶

Tato nebývalá aktivita Klubu lidové strany i celé strany byla podmíněna politickým prosazením mladé politické generace, která se stala iniciátorem celkové reorganizace lidové strany. Na žádost mladých členů

⁶³ Změna stylu politické práce byla nutností, které si lidovci byli vědomi: „Lidu nelze nyní již jen poroučeti, ale [...] získá si jej ten, kdo mezi něj půjde a mezi ním pracuje a jej uvědomuje. Strana lidová bude také muset změnit úplně svou taktiku — pracovat jen o volbách — ač-li bude mít uhájit svou existenci.“ SOAB, G 68, k. 49. Volby říšské, 25. 4. 1907.

⁶⁴ SOAB, B 26, k. 2553 B, sig. 21; k. 2559, sig. 34; k. 2551, sig. 3.

⁶⁵ První z nich se konal 29. 6. 1908 v Jihlavě, další 28. 3. 1909 v Třebíči.

⁶⁶ HzzM 10, 6. 11. 1908, s. 1; LN 16, 14. 3. 1908, s. 1—2.

strany byla na 3. 11. 1908 svolána mimořádná valná hromada Klubu lidové strany, která kromě kooptace F. X. Hodáče a J. Stránského do předsednictva klubu přijala důležité návrhy: F. X. Hodáče na revizi programu a V. Šlesingera na přijetí nového statutu, které se staly podkladem jednání sjezdu strany v lednu 1909. Tyto kroky byly vyvolány jak nespokojeností s nedostatky a neúspěchy lidové strany v období po zavedení všeobecného hlasovacího práva, tak připravovanou fúzí s pokrokovou stranou. Složení komise pro vypracování nového programu a organizačního statutu prozrazovalo posílení pozic „nových“ lidí v lidové straně a tím i posílení protiklerikálního a protistaročeského kursu strany.⁶⁷

Podstatné změny, ke kterým v lidové straně ve vztahu k jednotlivým třídám a vrstvám po roce 1905 došlo, se odrazily také v programu lidové strany přijatém na jejím sjezdu 5. a 6. 1. 1909. Ideologická příprava na sjezd i samotný sjezd a přijatý program strany prozrazovaly, že lidová strana kladla na hospodářské a sociální otázky zvýšený důraz.⁶⁸ Třebaže do určité míry byla celá reorganizační kampaň vrcholící právě sjezdem podmíněna snahou vyjít vstříc moravským pokrokářům, její kořeny spočívaly v měnící se situaci české buržoazie na Moravě, a to jak v ohledu nacionálním, tak sociálně třídním. Nic na tom neměnila ani skutečnost, že úsilí podřídit hospodářské otázky i třídní boj konkurenčnímu zápasu s německou buržoazií bralo na sebe podobu nacionálního boje o existenci celého národa. Toto základní pojetí nacionální a třídní situace na Moravě bylo v pozadí i zdánlivě progresivních sociálně ekonomických postulátů.

Programový referát F. X. Hodáče proklamoval, že lidová strana má být stranou „sociálně pokrokovou“, „stranou výrobních a pracujících vrstev“.⁶⁹ Za cíl hospodářské politiky lidové strany stanovil spravedlivé „rozdělení důchodů“, které by vedlo ke stavu „sociální rovnováhy“. Programový postulát „vyrovnání sociálních protiv“ měl v lidoveckém pojetí několik stránek. Obracel se sice proti těm, kdo „hromadí nadměrné jmění a nadměrné důchody“, ale prostředky proti nim nehledal ve změně vlastnictví výrobních prostředků, nýbrž v daňové politice, v progresivním zdanění zisků při zachování nedotknutelnosti soukromého vlastnictví. Podobně požadavek „pojistiti dělníkovu osobní neodvislost od zaměstnavatele“ měl být realizován pouze na základě ochranného zákonodárství, které by omezovalo pracovní dobu, stanovilo minimální

⁶⁷ Komisi tvořili poslanci K. Novák, L. Pluhař, J. Budínský, dále P. Fiša, F. X. Hodáč, J. Stránský, V. Šlesinger a A. Heinrich. Po odstoupení A. Stránského z předsednictví Klubu lidové strany 28. 3. 1908 stáli tito představitelé mladší generace lidové strany v popředí akcí Klubu.

⁶⁸ O sjezdu viz *Zpráva o sjezdu lidové strany na Moravě*. Brno 1909.

⁶⁹ LN 17, 6. 1. 1909, s. 2; též LN 17, 3. 1. 1909, s. 1.

mzdy, zajišťovalo pojištění ap. Nepřekračoval tedy hranice dřívějšího platonického zájmu o dělnictvo a jen skromných reformních návrhů, jako byl například návrh na zřízení zprostředkovatelen práce, které konec konců vyrůstaly ze snahy předejít revolučnímu hnutí dělnictva.⁷⁰ Požadavek sociální rovnováhy nebyl založen na principu sociální rovnosti; směřoval na jedné straně k „zesílení neodvislých výrobních vrstev, obchodnictva, živnostnictva a rolnictva“, tedy středních podnikatelských vrstev, které stále těžce zápasily s německým kapitálem, a na druhé straně vyjadřoval snahu lidové strany sladit agrární a průmyslové zájmy v jednotnou hospodářskou politiku.⁷¹ Zároveň se stavěl proti sociálně demokratickému řešení sociálních protiv třídním bojem, a naopak odrážel modifikované, „pozdně liberalistické“ představy o společnosti a jejím hospodářském životě. Hospodářské zásady nového programu žádaly, aby každý jednotlivec měl možnost se hospodářsky uplatnit, měl právo na „osobní neodvislost“ a „soukromé vlastnictví“. Odpor k velkokapitálu, který byl v programu vyjádřen, se příznačně vztahoval jen na velké pozemkové vlastnictví a finanční velkokapitál, zřetelně tak naznačoval svou podmíněnost nacionalistickými přístupy.

Také politický program, přednesený na sjezdu A. Stránským, prozrazoval omezenost reformních záměrů lidové strany. Hlavní cíle i nadále zůstávaly v oblasti mocenské a nacionální; posílení autonomie, oslabení germanizace a klerikalismu mělo být dosaženo ne „pozitivní“ politikou mladočechů, ale totálním nacionálním zápasem, důslednou opozicí vůči vládě, posílením mocenských pozic české buržoazie na Moravě.

Celkově byl program výrazem podstatných změn, k nimž lidová strana od svých maloburžoazních počátků v letech 1896—1909 dospěla. Odrážel silící podíl podnikatelských vrstev na politice lidové strany i jejich úsilí v zájmu silící české buržoazie soustředit pod svým vedením městskou a venkovskou maloburžoazii a vést ji k zápasu jak s německou buržoazií, tak s dělnickým hnutím.⁷² Tento obrat „z obrany na výboj“⁷³ naznačoval, že česká buržoazie na Moravě při sledování svých dílčích

⁷⁰ „Odpomocí nezaměstnanosti zastaví se klesání státních a městských daní, učiní se zbytečnými chudinské podpory [...] a což není méně důležité — vyvaruje se jinému zlu: rostoucím řadám těch, v nichž roztrpčení na společenský pořádek tvoří výbušný živel nebezpečný klidnému rozvoji veřejných poměrů.“ LN 9, 30. 10. 1901, s. 1.

⁷¹ „Zájem na jiném uspořádání sociálního útvaru jest proto u jednoho i druhého stavu stejný, rozvrstvení na dvě ostře odlišné strany jim jen může škoditi a spojení v organizaci, která jde jednotným směrem za nápravou, jen prospět. Tento jednotný směr, určitý a jasný program naše strana dnes má. Jest to program sociální rovnováhy, který promyšleným postupem, daňovou politikou, hospodářskou a sociální politikou přesně vyznačenou chce dosáhnouti vyrovnání společenských protiv, ovšem jinak než sociální demokracie.“ LN 17, 12. 1. 1909, s. 1.

⁷² Zásady programu z r. 1909 tak mohly přejít i do programu z roku 1911. Tento poslední lidovecký program se od programu z roku 1909 téměř nelišil. Srov. F. Fischer, *Pokroková Morava II*, s. 285—291.

třídních a mocenských zájmů byla už ochotna odmítat patronaci silnější české buržoazie z Čech, pokud nevyhovovala jejím záměrům: „Celý svůj program budeme prováděti jako strana moravská. Chceme-li soustřediti život všech zemí českých, musíme nejdříve soustřediti a zesílit jako pevný celek Moravu, i v ohledu kulturním i hospodářském“.⁷⁴

Lidová strana tak v tomto období dospěla do fáze, kdy se vyhranila její politická a třídní funkce jako reprezentantky silící české buržoazie na Moravě. Její další vývoj byl ovlivňován nejen touto úlohou, ale na rozdíl od mladočechů také řadou dalších faktorů (stále značným podílem maloburžoazních živlů ve straně, konkurencí konzervativních politických sil, hospodářskou převahou německé buržoazie), které způsobily, že lidovci před první světovou válkou zaujali v rozložení politických sil na Moravě i v říšské politice jiné místo než národní strana svobodomyšlná v Čechách. Sloučení s mladočeskou stranou a ostatními frakcemi reprezentujícími špičky průmyslové buržoazie v roce 1918 ve stranu státoprávní demokracie (později zvanou národní demokracie) však ukázalo, že základní vývojový trend lidové strany na Moravě byl přes všechny zvláštnosti a odchylky shodný s těmi politickými silami, které hájily zájmy dědiců liberálnější části české buržoazie v českých zemích.

⁷³ Na schůzi Klubu lidové strany 29. 9. 1908 v Brně A. Stránský formuloval nacionalistické postoje české buržoazie otevřeně: „My však na žádné smíření ani nepochybně, poněvadž stojíme ve výboji, kdežto Němci mají již všeho dosti. Myslím, že jinak to u nás v Rakousku nepůjde jenom vývojem národnostním, a to po zemích. Co tímto vývojem v Čechách ztratíme, to nám nabude zde na Moravě.“ SOAB, B 26, k. 2490, sig. 259. Klub lidové strany, 29. 9. 1908.

⁷⁴ LN 17, 6. 1. 1909, s. 2.